

Судова практика з розгляду цивільних справ про захист прав споживачів (2009—2012 рр.)¹

(в и т я з)

Відповідно до ст. 42 Конституції України держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.¹

Соціально-економічні та політичні перетворення, які відбуваються в нашій країні, розвиток ринкових відносин, свобода підприємництва, конкуренція товаровиробників сприяють насиченню ринку товарами як вітчизняного, так й іноземного виробництва, збільшенню обсягу споживання і можливості більш широкого вибору товарів (робіт, послуг). Ці процеси, на жаль, супроводжуються наповненням споживчого ринку товарами та послугами неналежної якості, а також такими, що не відповідають у повній мірі потребам і вимогам споживачів.

Захист прав споживачів здійснюють спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів та його територіальні органи, Рада міністрів Автономної Республіки Крим (далі — АР Крим), місцеві державні адміністрації, органи й установи, що здійснюють державний санітарно-епідеміологічний нагляд, інші державні органи, органи місцевого самоврядування.

Вагоме місце в системі правових засобів захисту прав споживачів посідає судовий захист порушеного права.

Метою цього аналізу є вивчення практики застосування судами законодавства у вирішенні справ зазначеної категорії, виявлення існуючих недоліків і спірних питань у судовій практиці та законодавстві.

¹ Витяг із аналізу до друку підготували суддя Верховного Суду України Т.Є. ЖАЙВОРОНОК і головний консультант управління вивчення та аналізу судової практики С.В. ПАВЛОВСЬКА.

Цивільно-процесуальні питання захисту прав споживачів

Дотримання правил юрисдикції

Відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками та продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності регулюються Законом від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів» (далі — Закон № 1023-ХІІ). Цим Законом встановлено права споживачів, а також визначено механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів.

Згідно з п. 22 ч. 1 ст. 1 Закону № 1023-ХІІ споживач — це фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Ураховуючи зазначене, судовий захист прав споживачів здійснюється загальними судами за правилами цивільного судочинства в порядку позовного провадження за позовами фізичних осіб — споживачів товарів, робіт і послуг.

Зазначений висновок впливає також із положень ст. 12 Господарського процесуального кодексу України.

Відповідно до ст. 24, п. 9 ч. 1 ст. 25, п. 10 ч. 1 ст. 26, п. 6 ч. 1 ст. 28 Закону № 1023-ХІІ у порядку цивільного судочинства розглядаються також позови громадських організацій (об'єднань) споживачів; спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів та його територіальних органів у областях, містах Києві та Севастополі, а на території АР Крим — органу виконавчої

влади АР Крим у сфері захисту прав споживачів; органів місцевого самоврядування.

Апеляційний суд Дніпропетровської області ухвалою від 3 грудня 2008 р. задовольнив апеляційну скаргу фізичної Особи 1 на ухвалу Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 18 вересня 2008 р. про закриття провадження в цивільній справі за позовом фізичної Особи 1 до приватного підприємця Особи 2, виконавчого комітету Марганецької міської ради з питань захисту прав споживачів, визнання дій приватного підприємця Особи 2, виконавчого комітету Марганецької міської ради неправомірними та відшкодування моральної шкоди.

Закриваючи провадження у справі, місцевий суд обґрунтовував своє рішення тим, що, оскільки одним із відповідачів є державний орган, спір повинен розглядатися в адміністративному провадженні згідно з п. 1 ч. 1 ст. 18 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС).

Скасовуючи ухвалу місцевого суду, апеляційний суд правильно врахував, що відповідно до тексту позовної заяви між фізичною особою, з однієї сторони, і приватним підприємцем та виконавчим органом місцевого самоврядування, з другої, виник спір, пов'язаний із застосуванням Закону № 1023-ХІІ. Тому справа підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

У порядку адміністративного судочинства шляхом розгляду відповідних адміністративних позовів вирішуються справи проти органів місцевого самоврядування й органів виконавчої влади, що встановлюють критерії і умови надання послуг (продажу товарів) та які можуть застосовувати заходи адміністративного впливу до порушників споживчого законодавства.

У справі, яку розглядав Ленінський районний суд м. Кіровограда, Особа 1, у тому числі в інтересах Особи 2, Особа 3 звернулися з позовом до інформаційно-консультаційного центру по роботі зі споживачами електричної енергії ВАТ «Кіровоградобленерго», територіального представництва в Кіровоградській області НКРЕ України, Кіровоградського обласного управління у справах захисту прав споживачів, Кіровоградського обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України, Державної інспекції з контролю за цінами в Кіровоградській області. Позивачі просили визнати роботу керівника відповідача 1 провальною і такою, що порушує їх права, свободи та законні інтереси, а також зобов'язати керівництво ВАТ «Кіровоградобленерго» звільнити із займаної посади керівника

відповідача 1; зобов'язати нового керівника відповідача 1 в місячний термін виконати обов'язки, які передбачені другим розділом «Завдання та функції ІКЦ», зобов'язати керівництво ВАТ «Кіровоградобленерго» вибачитись перед позивачами за бездіяльність, визнати роботу керівників відповідачів 2, 3, 4, 5 незадовільною в частині контролю та нагляду за належним виконанням відповідачем 1 нормативних актів.

За змістом вимог позивачі оскаржували бездіяльність як інформаційно-консультаційного центру по роботі зі споживачами електричної енергії ВАТ «Кіровоградобленерго», так і бездіяльність територіального представництва в Кіровоградській області НКРЕ України, Кіровоградського обласного управління у справах захисту прав споживачів, Кіровоградського обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України, Державної інспекції з контролю за цінами в Кіровоградській області.

Суддя місцевого суду ухвалою від 19 травня 2009 р. у відкритті провадження відмовив. Рішення мотивовано тим, що вимоги позивачів до інформаційно-консультаційного центру по роботі зі споживачами електричної енергії ВАТ «Кіровоградобленерго» підлягають розгляду в порядку Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК), а вирішення спору в частині вимог до територіального представництва в Кіровоградській області НКРЕ України, Кіровоградського обласного управління у справах захисту прав споживачів, Кіровоградського обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України, Державної інспекції з контролю за цінами в Кіровоградській області — віднесено до компетенції адміністративного суду в порядку КАС.

Оскільки відповідно до ст. 16 ЦПК об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, не допускається, позивачам запропоновано роз'єднати позовні вимоги та звернутись до суду з позовом до інформаційно-консультаційного центру по роботі зі споживачами електричної енергії ВАТ «Кіровоградобленерго» в порядку цивільного судочинства, а з позовом до територіального представництва в Кіровоградській області НКРЕ України, Кіровоградського обласного управління у справах захисту прав споживачів, Кіровоградського обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України, Державної інспекції з контролю за цінами в Кіровоградській області про захист прав споживачів — у порядку адміністративного судочинства.

В апеляційному порядку ухвала не оскаржувалась.

З висновками судді можна погодитись у тій частині, що вимоги про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень при здійсненні ними владних управлінських функцій щодо порушників законодавства про захист прав споживачів підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства.

При висвітленні питання юрисдикції необхідно звернути увагу суддів також на Закон від 3 лютого 2011 р. № 2983-VI «Про внесення зміни до статті 6 Закону України «Про третейські суди» щодо підвідомчості справ у сфері захисту прав споживачів третейським судам», згідно з яким справи про фінансові послуги вилучені з підвідомчості третейських судів.

Визначення понять «фінансова установа» й «фінансова послуга» містяться в статтях 1, 4 Закону від 12 липня 2001 р. № 2664-III «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (далі — Закон № 2664-III).

Дотримання правил підсудності

Судова практика свідчить про непоодинокі випадки безпідставного повернення за непідсудністю справ про захист прав споживачів.

Вирішуючи питання територіальної підсудності, суди повинні керуватися нормами розд. III гл. 1 ЦПК (статті 107—117) і враховувати, що відповідно до ч. 5 ст. 110 ЦПК позивачу в справах про захист прав споживачів надано право на свій розсуд пред'являти позов: за місцезнаходженням відповідача, за зареєстрованим місцем проживання чи перебування споживача або за місцем заподіяння шкоди чи виконання договору (за винятком виключної підсудності).

Держинський районний суд м. Харкова ухвалою від 2 квітня 2009 р. повернув позовну заяву у справі за позовом Особи 1 до ТОВ «У-банк», третя особа — Харківська філія ТОВ «У-банк», про відшкодування шкоди і надав роз'яснення, що для вирішення спору позивачу необхідно звернутися до компетентного суду м. Києва (місцезнаходження ТОВ «У-банк») або до Ленінського районного суду м. Харкова (за місцем реєстрації позивача). Ленінський районний суд м. Харкова ухвалою від 16 квітня 2009 р. цю позовну заяву повернув позивачу для подання до належного суду м. Києва.

Апеляційний суд Харківської області ухвалою судової колегії судової палати у цивільних справах від 14 вересня 2009 р. ухвалу Ленінського район-

ного суду м. Харкова скасував, справу направив до цього районного суду для вирішення питання про відкриття провадження у справі, оскільки позивач проживає у Ленінському районі м. Харкова і відповідно до положень ч. 5 ст. 110 ЦПК звернувся з позовом до належного суду.

Такий висновок апеляційного суду відповідає положенням процесуального права, оскільки заявлено вимоги про захист прав споживача.

Хортицький районний суд м. Запоріжжя ухвалою судді від 13 червня 2008 р. позовну заяву гр. Б. до приватного підприємця Г. про захист прав споживача повернув позивачу, одночасно роз'яснивши, що для вирішення цього спору потрібно звернутися до компетентного суду за місцем заподіяння шкоди чи виконання договору.

Ухвала в апеляційному порядку не оскаржувалась.

У цій справі позивач на підставі положень ст. 109 ЦПК звернувся до Хортицького районного суду м. Запоріжжя (за місцем проживання відповідача). Повертаючи заяву, суддя виходив із того, що положення ч. 5, ч. 6 ст. 110 ЦПК виключають можливість подання позову за місцем проживання відповідача.

Висновок судді помилковий, оскільки зазначені норми надають споживачу право вибору, а не зобов'язують його.

За правилами виключної підсудності (ст. 114 ЦПК) позови, що виникають з приводу нерухомого майна пред'являються за місцезнаходженням майна або основної його частини, а позови до перевізників, що виникають з договорів перевезення вантажів, пасажирів, багажу, пошти — за місцезнаходженням перевізника.

Сімферопольський районний суд АР Крим ухвалою від 23 листопада 2007 р. відкрив провадження в цивільній справі за позовом Особи 1, Особи 2 до ЗАТ «Авіакомпанія «А-Т» про захист прав споживачів, виходячи із права позивачів на вибір територіальної підсудності відповідно до ч. 5 ст. 110 ЦПК.

Апеляційний суд АР Крим ухвалою від 11 серпня 2008 р. зазначену ухвалу судді скасував та правильно обґрунтував свій висновок, виявивши з боку місцевого суду порушення правил про виключну підсудність.

Такий висновок апеляційного суду є правильним з огляду на таке.

Виключна підсудність — особливий вид територіальної підсудності, який забороняє застосування інших видів територіальної підсудності (загальної, договірної, альтернативної або підсудності пов'язаних між собою вимог). Це поясню-

ється особливостями справ, на які така підсудність поширюється, і направлено на створення сприятливих умов для розгляду справи й виконання судового рішення.

Аналіз судової практики свідчить, що складалась неоднакова практика щодо визначення підсудності цивільних справ, у яких однією зі сторін є іноземний перевізник.

Печерський районний суд м. Києва ухвалою від 14 жовтня 2008 р. закрити провадження у справі за позовом Особи 1 до компанії «А. — Італійські авіалінії» про захист прав споживача та відшкодування моральної шкоди.

Свій висновок суд обґрунтував тим, що відповідачем у справі є іноземна юридична особа, а її представництво в Україні не має повноважень на ведення справи в суді; національне законодавство не може застосовуватись до правовідносин, що виникли між сторонами безпосередньо в Італії (переліт по маршруту Флоренція — Мілан).

Іншу правову позицію висловила колегія суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Львівської області, яка залишила без змін ухвалу Залізничного районного суду м. Львова від 15 липня 2008 р. про відкриття провадження у справі за позовом Особи 1 і Особи 2 до авіакомпанії «Австрійські авіалінії» про відшкодування моральної шкоди.

Відповідач в особі голови представництва у м. Києві просив скасувати ухвалу як таку, що прийнята з порушенням правил виключної підсудності, а представництво у м. Львові не є юридичною особою. Виходячи з того, що позивачі купували квитки в Залізничному районі м. Львова, тобто за місцезнаходженням відповідача, апеляційний суд дійшов висновку, що позовна заява відповідала вимогам ст. 119 ЦПК і підстав для її повернення згідно зі ст. 121 ЦПК чи для відмови у відкритті провадження згідно зі ст. 122 ЦПК не було, тому і не має підстав для скасування ухвали.

Повністю погодитись із висновками судів у зазначених справах не можна.

При пред'явленні позову до іноземного авіаперевізника судам слід враховувати таке.

Відповідно до ст. 76 Закону від 23 червня 2005 р. № 2709-IV «Про міжнародне приватне право» суди можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з іноземним елементом у випадках, якщо, зокрема, на території України знаходиться філія або представництво іноземної юридичної особи — відповідача.

Згідно з п. 3 ч. 1 зазначеної норми суди можуть приймати до свого провадження і розгля-

дати справи з іноземним елементом у справах про відшкодування шкоди, якщо її було завдано на території України.

За ст. 3 указанного Закону, якщо міжнародним договором України передбачено інші правила, ніж встановлено цим Законом, застосовуються правила цього міжнародного договору. Аналогічне правило міститься і у ч. 5 ст. 8 ЦПК — у разі невідповідності закону України міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суд застосовує міжнародний договір.

Так, за правилами, визначеними п. 3 ст. 20 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, підписану в м. Мінську 22 січня 1993 р., встановлено виключну компетенцію, яка не може бути змінена угодою сторін, стосовно подання позовів до перевізників, що впливають із договорів перевезення вантажів, пасажирів і багажу, за місцем перебування управління транспортної організації, до якої у встановленому порядку була пред'явлена претензія.

Згідно зі ст. 33 Конвенції про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень, вчиненої 28 травня 1999 р. у м. Монреалі (дата набрання чинності для України — 6 травня 2009 р.), позов про відповідальність повинен бути поданий за вибором позивача на території однієї з держав-сторін або до суду за місцем знаходження перевізника, або за місцем його основної діяльності, або за місцем, де знаходиться комерційне підприємство, через яке був укладений договір, або до суду місця призначення перевезення. Стосовно шкоди, заподіяної у результаті загибелі або тілесного ушкодження пасажирів, позов про відповідальність може бути поданий до одного із згаданих судів, або на території держави-сторони, в якій пасажир на момент події має основне й постійне місце проживання й до якої, або з якої перевізник надає послуги, пов'язані з повітряним перевезенням пасажирів на власних повітряних суднах або на повітряних суднах іншого перевізника на підставі комерційної угоди, і в якій цей перевізник здійснює діяльність, пов'язану з повітряним перевезенням пасажирів, використовуючи приміщення, орендовані самим перевізником чи іншим перевізником, з яким він має комерційну угоду, або які належать йому або такому іншому перевізнику. Процедура визначається законом, який застосовує суд, до якого подано позов.

Таким чином, при визначенні підсудності справ щодо спорів, які виникають з міжнарод-

них повітряних перевезень, необхідно відповідно до ст. 3 Закону № 1023-ХІІ пріоритет надати нормам міжнародного права.

Суб'єкти правовідносин у справах за позовами про захист прав споживача

Згідно з п. 22 ст. 1 Закону № 1023-ХІІ споживачем є фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Відповідно, якщо громадянин (покупець, замовник) у правовідносинах виступає як підприємець, або фактично використовував придбаний чи замовлений товар у підприємницькій діяльності, або як найманий працівник, то на його відносини з продавцем Закон № 1023-ХІІ не поширюється.

При цьому Закон № 1023-ХІІ не містить критеріїв розмежування використання товару для особистих потреб із використанням його у підприємницькій діяльності чи виконання обов'язків найманого працівника. Непоодинокими є випадки, коли суб'єкт підприємницької діяльності придбавав товар із метою використання в майбутньому в підприємницькій діяльності, але через певні обставини фактично використовував для власних побутових потреб, або навпаки. Тому при вирішенні питання про можливість застосування до спірних правовідносин положень Закону № 1023-ХІІ суду необхідно з'ясувати, для яких цілей використовується придбана продукція: особистих потреб фізичної особи чи її використання пов'язане із підприємницькою діяльністю фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності.

У справі за позовом Особи 3 до приватного підприємця Т. про розірвання договору купівлі-продажу, повернення коштів і відшкодування моральної шкоди відповідач заперечував проти застосування Закону № 1023-ХІІ і зазначав, що позивачка здійснювала купівлю мобільного телефона не як фізична особа, а як підприємець з метою подальшого використання його у господарській діяльності.

Лубенський міськрайонний суд Полтавської області рішенням від 4 червня 2009 р. позовні вимоги Особи 3 задовольнив частково — договір купівлі-продажу мобільного телефона розірвав, стягнув на користь Особи 3 сплачені за товар кошти, а в реєстрі — відмовив.

Суд дійшов правильного висновку, що адвокатська діяльність, якою займається позивачка,

не є підприємницькою, а визнається незалежною професійною діяльністю, тому правильно застосував до спірних правовідносин положення Закону № 1023-ХІІ.

Відповідно, якщо громадянин (покупець, замовник) у правовідносинах виступає як підприємець, або фактично використовував чи мав намір використовувати придбаний товар у підприємницькій діяльності, чи як найманий працівник, то на його відносини з продавцем Закон № 1023-ХІІ не поширюється.

Голосіївський районний суд м. Києва рішенням від 23 січня 2012 р. частково задовольнив позов Особи 1 до ТОВ «Р.м.» про стягнення грошових коштів, збитків та моральної шкоди. Стягнуто з ТОВ «Р.м.» на користь Особи 1 грошові кошти, сплачені за придбаний товар (один торговий автомат МК-011) у розмірі 12 тис. 718 грн, понесені збитки у сплаті комісії банку — 127 грн 18 коп., пеню — 4 тис. 781 грн 96 коп., індекс інфляції — 1 тис. 284 грн 51 коп., 3 % річних — 393 грн 3 коп., на відшкодування моральної шкоди — 10 тис. грн, судові витрати.

Апеляційний суд м. Києва рішенням від 11 липня 2012 р. указане рішення скасував і постановив нове рішення. При цьому апеляційний суд дійшов висновку, що Закон № 1023-ХІІ до цих правовідносин не застосовується, оскільки Особа 1 придбала спірний товар для зайняття підприємницькою діяльністю та отримання прибутку, тобто не є споживачем у розумінні цього Закону.

Відповідно до пунктів 3, 18 ч. 1 ст. 1 Закону № 1023-ХІІ виконавець — це суб'єкт господарювання, який виконує роботи або надає послуги; продавець — суб'єкт господарювання, який згідно з договором реалізує споживачеві товари або пропонує їх до реалізації.

Тобто Закон № 1023-ХІІ регулює відносини споживача з підприємством, установою, організацією чи громадянином-підприємцем, які виготовляють та продають товари, виконують роботи і надають послуги, незалежно від форм власності та організаційних форм підприємництва.

На відносини, де виробником і продавцем товарів, виконавцем робіт і надавачем послуг є громадянин, що не є підприємцем, а також на випадки, де набувачем товарів, користувачем послуг є підприємства, установи, організації — дія цього Закону не поширюється.

Зазначених вимог закону суди дотримуються не завжди.

Так, Гагаринський районний суд м. Севастополя розглянув цивільну справу за позовом Фізичної особи 1 до Фізичної особи 2 про розірвання договору під-

ряду, відшкодування майнової та моральної шкоди. Заочним рішенням від 7 квітня 2009 р. суд позов задовольнив частково: розірвав договір, укладений між Фізичною особою 1 і Фізичною особою 2; стягнув із Фізичної особи 2 на користь Фізичної особи 1 пеню відповідно до Закону № 1023-ХІІ.

Ураховуючи, що відповідач — Фізична особа 2, не будучи підприємцем, порушив умови договору підряду на ремонт квартири, застосування до спірних правовідносин положень Закону № 1023-ХІІ є помилковим.

Суди задовольняли також вимоги споживача до особи, яка не є ні продавцем, ні виробником товару або надавачем послуг.

Верховний Суд України ухвалою від 22 вересня 2010 р. частково задовольнив касаційну скаргу ТОВ «ДТС» і скасував рішення Святошинського районного суду м. Києва від 25 лютого 2008 р. та рішення Апеляційного суду м. Києва від 24 липня 2008 р. у справі за позовом Особи 1, Особи 2 до ТОВ «ДТС», суб'єкта підприємницької діяльності Особи 3, сервісного центру ДТС, третя особа — Головне київське міське управління у справах захисту прав споживачів, про відшкодування шкоди. Справу передано на новий розгляд до суду першої інстанції. Висновок Верховного Суду України обґрунтовано тим, що ТОВ «ДТС» не займається роздрібно-торговельною діяльністю, не є стороною у спірному договорі, жодного майна позивачам не передавало та ніяких коштів за товар не отримувало. ТОВ «ДТС» не є ні виробником товару, ні його продавцем (№ 6-20680св08).

Відповідно до статей 26, 28 Закону № 1023-ХІІ звертатися до суду із позовами про захист прав споживачів мають право спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів, його територіальні органи та органи місцевого самоврядування.

Президент України Указом від 13 квітня 2011 р. № 465/2011 «Про положення про Державну інспекцію України з питань захисту прав споживачів» затвердив Положення про Державну інспекцію України з питань захисту прав споживачів, відповідно до п. 1 якого указаний орган є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів.

До прийняття цього Указу таким органом був Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики.

Громадські організації мають право представляти і захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів (учасників) у державних та громадських органах (ст. 20 Закону

від 16 червня 1992 р. № 2460-ХІІ «Про об'єднання громадян»), а громадські організації споживачів — також захищати у суді права споживачів, які не є членами цієї організації (п. 10 ч. 1 ст. 25 Закону № 1023-ХІІ).

Святошинський районний суд м. Києва ухвалою від 1 серпня 2008 р. повернув позовну заяву Української асоціації споживачів у інтересах Особи 1 до ТОВ «Н.-У.» про відшкодування завданих збитків (внаслідок порушення умов договору в частині гарантійного обслуговування автомобіля) та відшкодування моральної шкоди, виходячи із того, що вона подана особою, яка не має відповідних повноважень. Суд дійшов висновку, що Українська асоціація споживачів не може звертатися до суду з позовом у інтересах конкретної фізичної особи, оскільки згідно зі ст. 25 Закону № 1023-ХІІ об'єднання споживачів мають право звертатися з позовом до суду про визнання дій продавця, виробника (підприємства, що виконує їх функції), виконавця протиправними щодо невизначеного кола споживачів і припинення цих дій.

Позиція місцевого суду в цій справі суперечить зазначеним положенням п. 10 ч. 1 ст. 25 Закону № 1023-ХІІ.

Згідно з п. 9 ст. 25 Закону № 1023-ХІІ громадські організації споживачів можуть також звертатися до суду з позовом про визнання дій продавця, виробника (підприємства, що виконує їх функції), виконавця протиправними щодо невизначеного кола споживачів.

Хоча практика пред'явлення позовів щодо невизначеного кола споживачів не набула широкого застосування, не можна залишити поза увагою положення п. 5 ч. 1 ст. 96 ЦПК (в редакції Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI), відповідно до якого вимога про повернення вартості товару неналежної якості може бути розглянута в наказному провадженні, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів.

Ураховуючи, що чинне процесуальне законодавство України не містить процедури розгляду справ про встановлення факту продажу товару неналежної якості щодо невизначеного кола споживачів, застосування цієї норми й розгляд таких вимог в наказному провадженні, на нашу думку, неможливий і потребує законодавчого врегулювання.

Від правовідносин, які, крім норм зобов'язального права, регулюються нормами Закону № 1023-ХІІ, слід відрізнити правовідносини, які під дію останнього Закону не підпадають.

Так, якщо юридична особа відчужує фізичній особі належне їй на праві власності нежитлове приміщення або будь-яке інше майно, яке було у її володінні та користуванні, норми Закону № 1023-ХІІ не поширюються, оскільки в них немає такого необхідного елемента, як суб'єкт господарювання — виробник товару або виконавець робіт та послуг.

Судам слід мати на увазі, що право звернення до суду з позовом про захист прав споживача має будь-який споживач, незалежно від того, вступав він у договірні відносини із продавцем (надавачем послуг) чи ні.

Докази

У статтях 60, 61 ЦПК встановлені правила звільнення сторони від доказування та розподілу доказування між сторонами.

Згідно з положенням, передбаченим ст. 60 ЦПК, кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків, установлених ст. 61 цього Кодексу.

Указане правило діє, якщо в нормах матеріального права немає вказівки про перерозподіл обов'язків доказування.

При вирішенні спорів про захист прав споживачів слід ураховувати, що тягар доказування обставин, які звільняють від відповідальності за невиконання чи неналежне виконання зобов'язання, в тому числі й за спричинену шкоду, лежить на продавцеві (виготівникові).

До фактів, які підлягають доказуванню у справах про захист прав споживачів, насамперед, слід віднести: чи мало місце придбання продукції (замовлення послуги); чи надавалась інформація про товар (послугу) і яка саме; відомості про властивості товару та відповідність їх потребам споживача та вимогам встановлених нормативів; чи мало місце використання товару; чи мало місце заподіяння шкоди, що завдана життю, здоров'ю або майну споживача.

Про факт придбання, замовлення товарів (послуг) у звичайний спосіб засобом доказування є розрахунковий документ — квитанція, товарний чи касовий чек, квиток, талон та ін. (п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону № 1023-ХІІ); письмовий правочин; стосовно товару, на який встановлено гарантійний строк — технічний паспорт чи інший документ, що його замінює, з позначкою про дату продажу (п. 11 ст. 8 Закону № 1023-ХІІ).

У п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 квітня 1996 р. № 5 «Про практи-

ку розгляду судами цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» роз'яснено, що вимоги можуть заявляти споживачі, які мають на товари квитанцію, товарний чи касовий чек або інший письмовий документ. Втрата зазначених документів, неодержання їх при придбанні товару чи неможливість їх відновлення не позбавляє споживача права доводити факт купівлі-продажу з допомогою свідків.

Тобто, тягар доказування факту придбання, замовлення товарів (послуг) покладається на споживача.

Складніше із доказуванням факту укладення договору на відстані, придбання чи замовлення товару через мережу Інтернет (на сьогодні такий вид торгівлі набуває все більшого поширення), коли у набувача відсутній договір купівлі-продажу в паперовій формі.

Відповідно до Закону № 1023-ХІІ укладення договору на відстані відбувається за допомогою засобів дистанційного зв'язку: телекомунікаційних мереж, поштового зв'язку, телебачення, інформаційних мереж, зокрема Інтернет (статті 1, 13 цього Закону).

У справі за позовом Особи 1 до Товариства з обмеженою відповідальністю «Р.Т.», третя особа — Публічне акціонерне товариство Комерційний банк «П.Банк», про захист прав споживачів Ленінський районний суд м. Севастополя установав, що 19 грудня 2009 р. позивач здійснив оплату на рахунок відповідача за акційний телевізор вартістю 6 тис. 740 грн, який він бажав придбати у інтернет-магазині «С.Магазин». Зазначений телевізор позивачу не доставили.

Задовольняючи позов, суд правильно виходив із того, що договір про придбання товару був укладений на відстані через засоби дистанційного зв'язку, а саме — через інформаційні мережі, Інтернет, що не суперечить вимогам пунктів 8, 10 ч. 1 ст. 1 Закону № 1023-ХІІ. На підтвердження позовних вимог споживач надав суду квитанцію про оплату.

Згідно з п. 6 ст. 13 Закону № 1023-ХІІ, якщо інше не передбачено договором, укладеним на відстані, продавець повинен поставити споживачеві товар протягом прийнятного строку, але не пізніше тридцяти днів із моменту одержання згоди споживача на укладення договору. У разі неможливості виконання договору через відсутність замовленого товару продавець повинен негайно повідомити про це споживача, але не пізніше тридцяти днів з моменту одержання згоди споживача на укладення договору.

За ст. 65 ЦПК речовими доказами є предмети матеріального світу, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи. Речовими доказами є також магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи.

У справі за позовом Особи 2 до Телемагазину «Х.м.» про захист прав споживачів як докази судом досліджувалась копія Інтернет-сайту магазину «Х.м.» (справа Тетіївського районного суду Київської області).

Статтею 188 ЦПК встановлено порядок дослідження звуко- та відеозапису, проте процесуальним законодавством не врегульовано порядок дослідження інформації, що міститься в комп'ютерній мережі.

Видається правильною практика судів, які проводять дослідження Інтернет-сайту за правилами ст. 188 ЦПК.

За положеннями ст. 143 ЦПК для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд призначає експертизу за заявою осіб, які беруть участь у справі.

Відповідно до ч. 4 ст. 17 Закону № 1023-ХІІ на вимогу споживача продавець (виконавець, виробник) зобов'язаний надати йому контрольно-вимірвальні прилади, документи про якість, безпеку, ціну продукції. У разі коли під час гарантійного строку необхідно визначити причини втрати якості продукції, продавець (виконавець, виробник) зобов'язаний організувати проведення експертизи продукції, що проводиться за рахунок останнього.

Але закон не містить положень про те, коли саме виникає необхідність в підтвердженні недоліків товару експертизою і хто визначає таку необхідність.

Враховуючи, що обов'язок доказування у справах цієї категорії покладається на продавця, він має бути зацікавлений у проведенні експертизи.

Разом з тим у більшості випадків продавці (виконавці, виробники) товарів відмовляються задовольнити вимоги споживачів, передбачені ст. 8 Закону № 1023-ХІІ, у разі виявлення ними протягом встановленого гарантійного строку недоліків придбаного товару і основною підставою при цьому є посилання продавців на порушення правил користування чи зберігання товару споживачем.

Непоодинокими є випадки, коли замість висновку експерта надається висновок сервіс-

ного центру, який здійснює гарантійне обслуговування і навіть може перебувати у договірних відносинах із продавцем чи виробником товару, а це суперечить суті експертизи, яка повинна здійснюватись на принципах законності, незалежності, об'єктивності та повноти дослідження (ст. 3 Закону від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ «Про судову експертизу» (далі — Закон № 4038-ХІІ)).

У справі за позовом Особи 1 до Особи 2 про розірвання договору та відшкодування збитків суд установив, що 29 жовтня 2007 р. позивач придбала у відповідача турманієвий нагрівальний килим. У період гарантійного строку (один рік з дати придбання товару) килим вийшов із ладу, через що 9 січня 2008 р. вона звернулася до відповідача з проханням виконати гарантійний ремонт товару або замінити неякісний товар на якісний. 25 січня 2008 р. з метою встановлення причин втрати якості продукції продавець запропонувала, а споживач дала свою письмову згоду на проведення експертизи товару. Відповідач направив килим до сервісного центру NUGA BEST у м. Києві, адресу якого від споживача було приховано.

Задовольняючи позов, суд правильно виходив із того, що сервісний центр NUGA BEST не є експертною установою, а його висновок — не висновок експертизи, обов'язковість якої передбачена Законом № 1023-ХІІ, а тому не є допустимим доказом того, що недоліки товару виникли після передачі продукції споживачу (справа Ленінського районного суду м. Луганська).

Закон № 1023-ХІІ чи будь-який інший нормативний акт не містять положень про порядок та механізм проведення експертиз для визначення причин втрати якості товарів, не встановлюють, яка саме установа повинна проводити відповідну експертизу і, як наслідок, — можливість зловживань як з боку недобросовісних продавців (виробників), так і з боку споживачів.

У справі Кам'янсько-Дніпровського районного суду Запорізької області за позовом Особи 1 до Особи 2 про захист прав споживачів відповідач заперечував проти позову, оскільки висновок спеціаліста не є експертизою, проведеною з дотриманням вимог ст. 144 ЦПК й Інструкції про призначення і проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України 8 жовтня 1998 р. № 53/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 3 листопада 1998 р. за № 705/3145. Суд не прийняв ці заперечення, виходячи з того, що висновок спеціаліста, який установив не-

можливість у зв'язку з виробничими дефектами використовувати меблі за цільовим призначенням, зроблений відповідно до вищезазначеної Інструкції.

Такий висновок суду суперечить положенням процесуального законодавства про допустимість доказів (ч. 2 ст. 59 ЦПК).

Проблемою є відсутність експертних установ (фахівців), які б надавали висновки щодо належної якості товару і їх віддаленість від місця розгляду справи.

Октябрський районний суд м. Полтави ухвалою від 8 липня 2009 р. у справі за позовом Особи 1 до ТОВ «Ел.-П.» про безоплатне усунення недоліку придбаного товару призначив судово-технологічну експертизу комп'ютера, проте від експертної установи отримав три відмови через відсутність у штаті установи судових експертів із відповідною кваліфікацією на право проведення такої експертизи.

Судам необхідно мати на увазі, що в якості експерта може залучатися особа, яка відповідає вимогам, установленим статтями 10, 11 Закону № 4038-ХІІ і яка внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів.

Міністерство юстиції України з травня 2011 р. відкрило доступ до Реєстру методик проведення судових експертиз. Це офіційна електронна база даних із атестованих в Україні та рекомендованих до впровадження в експертну практику методик проведення судових експертиз. Доступ до Реєстру відкритий.

Актуальні питання та проблеми, що виникають при розгляді спорів

Однією із засад цивільного судочинства є свобода договору (ст. 3 ЦК).

Згідно із ч. 1 ст. 627 ЦК сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

Законом від 22 вересня 2011 р. № 3795-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» указана норма доповнена частиною другою, за якою у договорах за участю фізичної особи — споживача враховуються вимоги законодавства про захист прав споживачів.

Відповідно до преамбули Закону № 1023-ХІІ він регулює відносини між споживачами това-

рів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності, встановлює права споживачів, а також визначає механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів.

У Законі № 1023-ХІІ не визначено певних меж його дії, але з урахуванням характеру правовідносин, які ним регулюються, та виходячи з демократичних принципів цивільного судочинства і наявності в цивільних правовідносинах такої «слабкої сторони», як фізична особа — споживач, можна зробити висновок, що цим Законом регулюються відносини, які виникають із договорів купівлі-продажу, майнового найму (оренди), надання комунальних послуг, прокату, перевезення, зберігання, доручення, комісії, фінансово-кредитних послуг тощо. Такі відносини можуть виникати з актів законодавства або з інших угод, які не суперечать Закону.

Від правильного вирішення цього питання залежить не тільки підсудність справ, а й застосування положень ч. 3 ст. 22 Закону № 1023-ХІІ щодо звільнення споживачів за позовами, що пов'язані з порушенням їхніх прав, від сплати судового збору. Крім того, Закон № 1023-ХІІ містить у собі значно більше гарантій прав споживачів під час отримання послуг порівняно з ЦК та іншими спеціальними законами.

Так, у Законі визначені, зокрема, додаткові підстави для визнання недійсними умов договорів, що обмежують права споживача (ст. 18); установлена пеня у розмірі 3 % вартості роботи (послуги) за кожен день (кожну годину, якщо тривалість виконання визначено у годинах) у разі коли виконавець не може виконати (прострочує виконання) роботу (надання послуги) згідно з договором. Коли ж вартість роботи (послуги) не визначено, виконавець сплачує споживачеві неустойку в розмірі 3 % загальної вартості замовлення (ч. 5 ст. 10 Закону № 1023-ХІІ).

Разом із тим, урахуваючи, що окремі види правовідносин з участю споживачів регулюються й спеціальними законами України (наприклад, страхування, перевезення, фінансові послуги, житлово-комунальні послуги тощо), Закон № 1023-ХІІ застосовується в частині, не врегульованій спеціальним законом.

Не застосовується Закон № 1023-ХІІ до відносин із вчиненням нотаріусом нотаріальних дій, а також до відносин із надання професійної юридичної допомоги адвокатами.

Оскільки найсуперечливішими й дискусійними у судовій практиці є питання щодо засто-

сування Закону № 1023-ХІІ до правовідносин із надання фінансово-кредитних послуг, страхування, туристичних послуг та договорів, за якими організації залучають кошти громадян для будівництва житла, на ці питання слід звернути окрему увагу.

Фінансово-кредитні послуги

У період фінансової кризи питання захисту прав споживачів фінансових послуг в Україні стало особливо актуальним. Кількість фактів порушення цих прав значно зростає, про що свідчить велика кількість звернень до суду.

Сам характер фінансово-кредитних відносин, стороною в якій є фізична особа, а також використані у Законах № 1023-ХІІ та № 2664-ІІІ терміни «споживчий кредит», «фінансова установа», «фінансова послуга» дають підстави вважати, що правовідносини, які виникають із кредитних договорів, договорів банківського вкладу, договорів страхування, підпадають під дію Закону № 1023-ХІІ.

Згідно з преамбулою Закону № 2664-ІІІ у ньому встановлені загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг. Його метою є створення правових основ для захисту інтересів споживачів фінансових послуг, правове забезпечення діяльності та розвитку конкурентоспроможного ринку фінансових послуг в Україні.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 зазначеного Закону, фінансова установа — юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг та яка внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг. Фінансова послуга — операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, — і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

У ч. 1 ст. 4 Закону № 2664-ІІІ визначено, що фінансовими послугами вважаються, зокрема: залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; надання

коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту та ін.

Фінансові послуги можна поділити на банківський сектор і небанківський (кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії та ін.).

Підхід Європейського Союзу (далі — ЄС) до ефективного режиму захисту прав споживачів фінансових послуг базується на трьох основних принципах. Споживачі повинні мати доступ до достатньої інформації для прийняття поінформованих рішень при купівлі фінансових послуг; не затратних механізмів захисту від порушень договору про надання фінансових послуг; програм фінансової освіти.

Ці принципи охоплені у кількох Директивах ЄС, які стосуються захисту прав споживачів, а саме: розкриття інформації та реклами, практики продажів, ведення рахунків клієнтів, компенсаційних та гарантійних схем, а також конкуренції та фінансової стійкості надавачів послуг.

Оскільки банківська система в Україні є найбільшим сегментом вітчизняного фінансового сектору, ці послуги регулюються значною кількістю як законів, так і підзаконних нормативно-правових актів: ЦК, Законами від 7 грудня 2000 р. № 2121-ІІІ «Про банки і банківську діяльність», від 5 червня 2003 р. № 898-ІV «Про іпотеку», від 5 квітня 2001 р. № 2346-ІІІ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», Декретом Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», постановою Національного банку України (далі — НБУ) від 28 серпня 2001 р. № 368 «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні», постановою НБУ від 10 травня 2007 р. № 168 «Про затвердження Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту» та ін.

В Україні, незважаючи на законодавче закріплення, не повною мірою реалізуються такі права споживачів у кредитно-фінансових правовідносинах, як право на достовірну інформацію про послугу та умови договору. Споживачі не мають ані достатньої інформації про фінансові послуги, які їм надають, ані необхідних знань, щоб їх зрозуміти. Вони не завжди можуть оцінити рівень ризиків і можливі наслідки набуття додаткових фінансових зобов'язань та порівняти умови надання послуг, що пропонуються різними фінансовими установами.

Через неоднакову судову практику при вирішенні спорів про фінансові послуги Консти-

туційний Суд України у рішенні від 10 листопада 2011 р. у справі № 15-рп/2011 роз'яснив, що положення пунктів 22, 23 ст. 1, ст. 11 Закону № 1023-ХІІ треба розуміти так, що їх дія поширюється на правовідносини між кредитором та позичальником (споживачем) за договором про надання споживчого кредиту, що виникають як під час укладення, так і виконання такого договору.

10 січня 2009 р. набрав чинності Закон від 12 грудня 2008 р. № 661-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку», яким Цивільний кодекс України (далі — ЦК) доповнено ст. 1056¹, згідно з якою встановлений договором розмір процентів не може бути збільшений банком в односторонньому порядку.

У липні 2009 р. Г. звернувся до суду з позовом до Банку про визнання недійсними змін умов кредитного договору, зобов'язання здійснити перерахунок зайвсплачених коштів. Свої вимоги він мотивував тим, що 19 травня 2008 р. уклав із Банком кредитний договір, за умовами якого отримав кредит 97 тис. 222 долари 22 центи США на придбання автомобіля з кінцевим терміном повернення 19 травня 2015 р. за умови повернення кредитних коштів щомісячними платежами в розмірі 1 тис. 795 доларів США зі сплатою за користування коштами процентів у розмірі 13,5% річних на суму залишку заборгованості за кредитом. У листопаді 2008 р. Г. отримав квитанцію на сплату кредиту в збільшеному розмірі — в сумі 1 тис. 954 доларів США. З усних пояснень банку йому стало відомо, що останній в односторонньому порядку змінив умови договору щодо підвищення процентної ставки до 16,5%. Із 19 листопада 2008 р. до липня 2009 р. ним сплачувались підвищені проценти, переплата за якими склала 636 дол. США.

Частково задовольнивши позов, Авдіївський міський суд Донецької області, з висновками якого погодився й Апеляційний суд Донецької області, дійшов висновку, що Банк не довів суду про своєчасне повідомлення боржника про зміну відсоткової ставки, а без такого повідомлення будь-яка зміна відсоткової ставки є недійсною.

Скасовуючи судові рішення в частині задоволення вимог про визнання недійсною зміни процентної ставки й зобов'язання провести перерахунок та ухвалюючи в цій частині нове рішення про відмову в задоволенні позовних вимог, Верховний Суд України виходив з такого.

За ч. 1 ст. 651 ЦК зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом.

Відповідно до п. 4 ст. 11 Закону № 1023-ХІІ (в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) у договорі про надання споживчого кредиту могло зазначатися, що відсоткова ставка за кредитом може змінюватися залежно від зміни відсоткової ставки НБУ або в інших випадках. Про зміну відсоткової ставки за споживчим кредитом споживач повідомляється кредитором письмово протягом семи календарних днів з дати її зміни. Без такого повідомлення будь-яка зміна відсоткової ставки є недійсною.

Аналогічне за змістом положення містить п. 6.2 спірного договору кредиту.

Установивши, що банк в односторонньому порядку з листопада 2008 р. підвищив розмір процентної ставки до 16,5%, про що повідомив боржника листом від 1 вересня 2008 р., суд безпідставно задовольнив позовні вимоги в цій частині (справа № 6-59325св10).

Стаття 1054 ЦК доповнена згідно із Законом від 22 вересня 2011 р. № 3795-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» (далі — Закон № 3795-VI) ч. 3, відповідно до якої особливості регулювання відносин за договором про надання споживчого кредиту встановлені законом.

Таким законом є Закон № 1023-ХІІ і відповідно до п. 23 ст. 1 цього Закону споживчий кредит — кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції.

Продукція — будь-який виріб (товар), робота чи послуга, що виготовляються, виконуються чи надаються для задоволення суспільних потреб (п. 19 ст. 1 Закону № 1023-ХІІ).

Права споживача у разі придбання ним продукції в кредит передбачені положеннями ст. 11 Закону № 1023-ХІІ, але указана норма в редакції Закону від 22 вересня 2011 р. № 3795-VI, на відміну від попередньої редакції, не містить положень щодо підстав і порядку зміни відсоткової ставки. У ч. 4 цієї статті передбачено перелік умов, які мають бути в договорі споживчого кредиту. Проте цей перелік не вичерпний, оскільки інші умови визначаються законодавством. Також Законом № 3795-VI змінено редакцію ст. 1056¹ ЦК, відповідно до ч. 1 якої процентна ставка за кредитом може бути фіксованою або змінюваною. Тип процентної ставки визначається кредитним договором.

Порядок і підстави зміни відсоткової ставки за споживчим кредитом передбачені у частинах 4—6 ст. 1056¹ ЦК.

Ураховуючи зазначене й положення ст. 5 ЦК про дію актів цивільного законодавства в часі, при розгляді справ про зміну відсоткової ставки судам необхідно визначати, яка норма матеріального права була чинною на час виникнення спірних правовідносин.

Прикладами несправедливих умов угод у фінансовій сфері можна назвати: безповоротне зобов'язання споживача виконувати умови договору, з якими він не мав можливості ознайомитися до укладення договору; надання можливості продавцю чи постачальнику без вагомої причини змінювати в односторонньому порядку будь-які характеристики продукту чи послуги, які мають надаватися.

У жовтні 2010 р. Д. звернулася до суду із позовом до ТОВ (фінансова компанія) про визнання частково недійсним кредитного договору та стягнення безпідставно отриманих коштів. Свої вимоги Д. мотивувала тим, що 25 листопада 2008 р. вона уклала з ТОВ споживчий кредитний договір на 51 тис. 960 грн для придбання транспортного засобу строком до 25 листопада 2010 р. За умовами договору щомісячна фіксована плата становила 2 тис. 279 грн 56 коп., яка складалася з частини основного боргу, процентів, плати за обслуговування кредиту. Пункти 2.2.3. та 4.1. кредитного договору Д. просила визнати несправедливими, оскільки у порушення вимог статей 11, 18 Закону № 1023-ХІІ, ст. 6 Закону № 2664-ІІІ плату за обслуговування кредиту встановлено змінною величиною, яка розраховується за формулою (справа № 6-80цс12).

Скасовуючи ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 22 вересня 2011 р., Верховний Суд України виходив із того, що касаційний суд помилково погодився з висновками суду апеляційної інстанції про відсутність підстав для визнання підпункту 2.2.3 та п. 4. 1 спірного кредитного договору недійсними.

Згідно з положеннями ч. 5 ст. 11, ст. 18 Закону № 1023-ХІІ до договорів із споживачами про надання споживчого кредиту застосовуються положення цього Закону про несправедливі умови в договорах, зокрема положення, згідно з якими передбачаються зміни в будь-яких витратах за договором, крім відсоткової ставки. Продавець (виконавець, виробник) не повинен включати у договори зі споживачем умови, які є несправедливими. Умови договору є несправедливими, якщо

всупереч принципу добросовісності його наслідком є істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживача. Якщо положення договору визнано несправедливим, включаючи ціну договору, таке положення може бути змінено або визнано недійсним. Положення, що було визнане недійсним, вважається таким із моменту укладення договору

Аналіз указаних норм дає підстави для висновку, що несправедливими є положення договору про споживчий кредит, які містять умови про зміни у витратах, зокрема, якщо плата за обслуговування кредиту та плата за дострокове його погашення визначені формулою зі змінними величинами, і це є підставою для визнання таких положень недійсними.

Оскільки спірний кредитний договір передбачає плату за обслуговування кредиту та за дострокове погашення кредиту формулою зі змінними величинами, така умова суперечить як ст. 11 Закону № 1023-ХІІ, так і затвердженому сторонами графіку платежів, згідно з яким боржник повинен сплачувати щомісяця фіксовану суму, де розмір щомісячної плати за обслуговування кредиту на весь період дії договору дорівнює нулю.

Спори між громадянами й організаціями, які залучають грошові кошти громадян для будівництва багатоквартирних житлових будинків

Неоднаково вирішуються в судах і справи, що виникають з правовідносин між громадянами і організаціями по залученню грошових коштів громадян для будівництва житла.

Залишаючи без змін ухвалу Святошинського районного суду м. Києва від 17 березня 2008 р. про повернення позовної заяви Особи 2 до ЗАТ про стягнення пені та моральної шкоди з підстав невідсутності цього спору Святошинському районному суду м. Києва, Апеляційний суд м. Києва виходив із того, що, уклавши договір інвестування у нерухомість та управління майном, позивач та відповідач стали учасниками інвестиційного процесу, і правовідносини, що виникли між ними, регулюються спеціальними законами, зокрема «Про інвестиційну діяльність» та «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю», які встановлюють загальні принципи, правові та організаційні засади залучення коштів фізичних і юридичних осіб в управління з метою фінансування будівництва житла та особливості управління цими коштами, визначають поняття «забу-

довник», «управитель» та «установник». Закон № 1023-ХІІ не регулює правовідносини, які виникли між сторонами договору інвестування у нерухомість та управління майном.

Іншу правову позицію зайняв Апеляційний суд Харківської області, який в ухвалі від 21 липня 2009 р. у справі за апеляційною скаргою представника ТОВ на ухвалу судді Держинського районного суду м. Харкова від 13 квітня 2009 р. про відкриття провадження у цивільній справі за позовною заявою Особи 4 до ТОВ про визнання договору недійсним і відшкодування матеріальної та моральної шкоди зазначив, що метою укладення договору про дольову участь в інвестуванні будівництва жилого будинку є придбання в цьому будинку конкретної квартири для особистих потреб заявника у власність. Такі умови зазначені у відповідному договорі між сторонами про пайову участь у будівництві. Тобто фізична особа інвестує грошові кошти на придбання житлового приміщення (квартири) і виступає в якості споживача послуг, які надаються забудовником. Інвестиційна діяльність — це вкладення інвестицій і здійснення практичних дій із метою отримання прибутку або досягнення іншого позитивного соціального ефекту; ця діяльність — один із видів підприємницької діяльності. Квартира не є об'єктом підприємницької діяльності з метою отримання прибутку. Таким чином, на справи, що виникають із дольової участі у будівництві житла, поширюються правила підсудності, передбачені законодавством про захист прав споживачів.

Висновок Апеляційного суду Харківської області ґрунтується на положеннях Закону від 18 вересня 1991 р. № 1560-ІІІ «Про інвестиційну діяльність», відповідно до ст. 1 якого інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект.

Аналогічну правову позицію висловила Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України в постанові від 21 листопада 2012 р. у справі № 6-101цс12: участь фізичної особи в будівництві багатоквартирного будинку з метою набуття права власності на квартиру в ньому не є інвестицією в розумінні Закону «Про інвестиційну діяльність» і у разі виникнення спору щодо виконання зобов'язань за договором про таку участь у будівництві зазначений Закон не підлягає застосуванню.

На нашу думку, договори громадян із організаціями, що залучають грошові кошти для

будівництва житла, хоча й мають різні найменування (підряду, дольової участі у будівництві, спільної діяльності, купівлі-продажу з розстроченням платежу, відступлення права вимоги, інвестування у нерухомість та управління майном тощо), проте предмет договору й умови у них практично однакові: замовлення на будівництво житла для власних потреб.

При розгляді таких справ потрібно керуватись таким.

Правовідносини між будівельною компанією (виробник) й фізичною особою (споживач, замовник) — це угода про послугу — будівництво житла.

За характером ці правовідносини подібні до положень ст. 875 ЦК. За договором будівельного підряду підрядник зобов'язується збудувати і здати у встановлений строк об'єкт або виконати інші будівельні роботи відповідно до проектно-кошторисної документації, а замовник зобов'язується надати підрядникові будівельний майданчик (фронт робіт), передати затверджену проектно-кошторисну документацію, якщо цей обов'язок не покладається на підрядника, прийняти об'єкт або закінчені будівельні роботи та оплатити їх.

Ураховуючи, що в п. 22 ст. 1 Закону № 1023-ХІІ визначено, що споживач — фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника, висновок про те, що цей Закон не регулює правовідносини між будівельною компанією й громадянами щодо будівництва житла для власних потреб, є помилковим.

Крім того, зазначені правовідносини регулюються багатьма нормативно-правовими актами і споживачу часто важко розібратися у всіх тонкощах цих документів.

Забезпечити механізм залучення коштів населення, підприємств і їх організацій та їх подальше ефективне розміщення покликана система інституту спільного інвестування (ІСІ), який запроваджений Законом від 15 березня 2001 р. № 2299-ІІІ «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)».

Найчастіше споживачі мають справу з пайовими інвестиційними фондами (ПІФ). Останні не мають статусу юридичної особи, управління ними здійснюють компанії з управління активами.

Набула широкого розповсюдження також купівля житла через фонди фінансування будів-

ництва (далі — ФФБ) та фонди операцій з нерухомості (ФОН). Діяльність цих фондів регулюється Законом від 19 червня 2003 р. № 978-IV «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» (далі — Закон № 978-IV).

Самі фонди не є юридичними особами, дії від їх імені вчиняє управитель — фінансова установа, яка від свого імені діє в інтересах установників управління майном і здійснює управління залученими коштами.

Відповідно до ст. 2 Закону № 978-IV договором управління майном для ФФБ є договір про участь у ФФБ; управителем є фінансова установа, яка від свого імені діє в інтересах установників управління майном і здійснює управління залученими коштами згідно із законодавством; установником управління майном є особа, яка передає майно управителю в довірчу власність на підставі договору управління майном — довіритель.

Статтею 20 указанного Закону встановлено, що управління майном, яке здійснюється за договором про участь у ФФБ, припиняється у разі відмови довірителя від участі у ФФБ. Сума коштів, що підлягає поверненню довірителю при відмові від участі у ФФБ, визначає управитель, виходячи з кількості закріплених за довірителем вимірних одиниць об'єкта інвестування, поточної ціни вимірної одиниці цього об'єкта інвестування на день передачі коштів в управління управителю ФФБ. У разі дострокового припинення управління майном забудовник (на вимогу управителя ФФБ виду А) зобов'язаний у визначений Правилами ФФБ строк перерахувати на рахунок ФФБ кошти для подальшої виплати довірителю.

У справі за позовом П. до акціонерного банку (далі — АБ), Акціонерного товариства Ф. (далі — АТ) про стягнення коштів встановлено, що П. за договором про участь у ФФБ передав у довірчу власність банку кошти з метою отримання в майбутньому у власність квартири. У договорі було передбачено, що П. може відмовитись від нього, письмово попередивши про це банк не менш, ніж за 30 днів до припинення договору, а банк зобов'язаний повернути кошти за мінусом суми винагороди в день припинення договору. Банк повернути кошти відмовився, посилаючись на Закон від 25 грудня 2008 р. № 800-VI «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» (далі — Закон № 800-VI).

Частково задовольнивши позов П., суд першої інстанції виходив із того, що АБ в односторон-

ньому порядку відмовився від виконання зобов'язання. Закон № 800-VI «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» на спірні правовідносини не поширюється, тому відповідно до п. 7.5 правил ФФБ виду А, які є додатком до договору від 15 лютого 2008 р. № ФОТОН/Е55, на АБ та АТ покладається солідарний обов'язок повернути суму заборгованості за цим договором.

Погоджуючись із висновком суду першої інстанції в частині наявності підстав для задоволення позову П. про повернення йому коштів, переданих ним у довірчу власність АБ за договором від 15 лютого 2008 р. № ФОТОН/Е55, апеляційний суд разом із тим дійшов висновку про те, що такий обов'язок повинен бути покладений на АБ, оскільки вказані кошти виплачуються за рахунок оперативного резерву, сформованого банком, солідарна відповідальність управителя фонду та замовника будівництва (збудовника) не передбачена.

Повністю з такими висновками Верховний Суд України не погодився.

За положеннями ч. 1 ст. 525 ЦК одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом.

Відповідно до ч. 1 ст. 651 цього Кодексу зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом.

Згідно з вимогами статей 1029, 1037, 1044 ЦК за договором управління майном одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителеві) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача). Обов'язком управителя майном є управління майном відповідно до умов договору. Договір управління майном припиняється у разі, зокрема, дострокового припинення управління майном, якщо це передбачено договором, або за рішенням суду.

У ч. 4 ст. 3 Закону від 25 грудня 2008 р. № 800-VI встановлено заборону на розірвання фізичними та юридичними особами будь-яких договорів, результатом яких є передача забудовниками завершеного об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва за умови, що за такими договорами здійснено оплату 100 % вартості об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва, крім випадків, якщо таке розірвання здійснюється за згодою сторін. Повернення коштів, внесених фізичними та юридичними особами на користь забудовни-

ків за розірваними договорами, за якими здійснено часткову оплату вартості об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва, здійснюється після наступної реалізації такого об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва.

Установивши, що на час припинення дії спірного договору судовим рішенням було накладено заборону повертати кошти довірцелям за договорами про участь у ФФБ, а на час скасування заборони набрав чинності Закон № 800-VI, суд дійшов передчасного висновку про те, що відмова банку від виконання зобов'язання є незаконною (справа № 6-46139св10).

Позитивним є те, що за ст. 14 Закону № 978-IV управитель не повинен включати у договори із довірцелями умови, які є несправедливими згідно з Законом № 1023-XII.

Отже, можна зробити висновок, що Закон № 1023-XII застосовується до указаних правовідносин в частині, не врегульованій спеціальним законом.

Туристичні послуги

Дія Закону № 1023-XII поширюється також і на правовідносини у сфері надання громадянам туристичних послуг. Про це зазначено у Законі від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР «Про туризм» (далі — Закон № 324/95-ВР), який діє в редакції Закону від 9 лютого 2012 р. № 4385-VI «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» щодо надання туристичних послуг» (далі — Закон № 4385-VI).

Так, відповідно до ч. 15 ст. 20 Закону № 324/95-ВР якість туристичних послуг має відповідати умовам договору на туристичне обслуговування, порядок і способи захисту порушених прав туристів визначаються Законом № 1023-XII.

Тривалий час проблемним було питання визначення належного відповідача, оскільки існувала неоднозначність у питанні розподілу зобов'язань та відповідальності між туроператором і турагентом перед замовником туристичних послуг.

23 квітня 2010 р. між Особою 6 і ТОВ «К.Т.» було укладено договір, згідно з яким відповідач прийняв на себе зобов'язання надати позивачу комплекс туристичних послуг, а саме — забезпечити бронювання авіаквитків за маршрутом Донецьк—Дубровник—Донецьк і розміщення в готелі. За пунктами 2.1.2, 2.1.3, 4.4. договору саме турагент зобов'язаний забезпечити бронювання туристичних послуг відповідно до розд. 1 цього договору, забезпечити туриста

необхідними документами: путівкою, страховим полісом, квитками на авіарейси. У випадку невиконання з вини турагента (туроператора) своїх зобов'язань, передбачених договором, відповідальність турагента (туроператора) перед туристом за цим договором обмежується розміром подвійної плати за вартість туристичного продукту (туристичних послуг).

Відмовляючи у задоволенні позову Особи 6, Ворошиловський районний суд м. Донецька врахував, що ТОВ «К.Т.» є неналежним відповідачем у справі, оскільки діяло як турагент на реалізацію туристичних послуг на підставі договору, укладеного між ТОВ «К.Т.» і ТОВ «К.Т.Ю.» як туроператором, та від імені ТОВ «К.Т.Ю.». Отже, він є представником цього туроператора. Обставин, які б свідчили про наявність винних дій ТОВ «К.Т.» у заподіянні збитків Особі 6, суд не встановив, а позов до ТОВ «К.Т.Ю.» не заявлено.

Апеляційний суд Донецької області рішенням від 9 березня 2011 р. рішенням суду першої інстанції скасував, позовні вимоги Особи 6 задовольнив частково. Своє рішення суд обґрунтував положеннями статей 611, 629 ЦК, статей 15, 20, 25 Закону № 324/95-ВР, п. 5 ст. 10 Закону № 1023-XII, а також врахував той факт, що ні Законом, ні договором не розмежована відповідальність туроператора і турагента.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 9 листопада 2011 р. рішенням апеляційного суду Донецької області від 9 березня 2011 р. скасував, а справу направив на новий розгляд до апеляційного суду. Відповідно до висновку Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, задовольняючи позов, апеляційний суд фактичні обставини справи не встановив і не з'ясував, чи було замовлення турагента на туристичний продукт, на який саме, та чи не надавав турагент частину турпродукту самостійно, та у зв'язку з цим не встановив, за надання якого турпродукту відповідає туроператор, а за яку турагент.

Така позиція суду касаційної інстанції повністю узгоджується зі ст. 32 Закону № 324/95-ВР, відповідно до якої за неналежне виконання своїх зобов'язань туроператор, турагент, інші суб'єкти туристичної діяльності несуть майнову та іншу відповідальність, визначену в договорі відповідно до чинного законодавства.

За цим Законом (ст. 5): туристичні оператори — юридичні особи, створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є організація та забезпечення створення

туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних та супутніх послуг і які в установленому порядку отримали ліцензію на туроператорську діяльність; туристичні агенти — юридичні особи, створені згідно із законодавством України, а також фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють посередницьку діяльність із реалізації туристичного продукту туроператорів і туристичних послуг інших суб'єктів туристичної діяльності, а також посередницьку діяльність щодо реалізації характерних та супутніх послуг.

Права й обов'язки, відповідальність сторін та інші умови договору між туроператором і турагентом визначаються відповідно до загальних положень про агентський договір, якщо інше не передбачено договором, укладеним між ними, а також Законом № 324/95-ВР.

Агентські відносини регулюються гл. 31 Господарського кодексу України, відповідно до ст. 297 якого за агентським договором одна сторона (комерційний агент) зобов'язується надати послуги другій стороні (суб'єкту, якого представляє агент) в укладенні угод чи сприяти їх укладенню (надання фактичних послуг) від імені цього суб'єкта і за його рахунок.

Поширеною є також практика, коли між туроператором та турагентом укладаються договори доручення або комісії. У зв'язку з цим споживачу важко було визначитись, який саме суб'єкт надає йому туристичні послуги: туроператор чи турагент.

Законом № 4385-VI ст. 20 Закону № 324/95-ВР викладено в новій редакції і визначено, що за договором на туристичне обслуговування одна сторона (туроператор, який укладає договір безпосередньо або через турагента) зобов'язується надати за замовленням іншої сторони (туриста) комплекс туристичних послуг (туристичний продукт), а турист зобов'язується його оплатити. Відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору на туристичне обслуговування перед туристом несе туроператор. Тобто, за невиконання та за якість виконання зобов'язання за договором про реалізацію туристичного продукту, укладеним турагентом як від імені туроператора, так і від свого імені, несе туроператор. Указане положення щодо туристичного продукту діє незалежно від того, хто має надати чи надав ці послуги (звичайно, якщо іншим законом чи нормативно-правовим актом не передбачено, що відповідальність перед туристом несе третя особа).

Вирішуючи спори щодо чартерних повітряних перевезень, якщо ця послуга входила до туристичного продукту, необхідно звернути увагу на таке.

Згідно із ч. 1 ст. 800 ЦК наймач самостійно здійснює використання транспортного засобу у своїй діяльності і має право без згоди наймодавця укласти від свого імені договори перевезення, а також інші договори відповідно до призначення транспортного засобу.

Ураховуючи ці положення в сукупності із правилами ст. 20 Закону № 324/95-ВР, належним відповідачем і виконавцем договору перевезення зі споживачем є туроператор. Відповідно, такі спори мають розглядатися за правилами підсудності, які встановлені для позовів про захист прав споживачів.

Статтею 20 Закону № 324/95-ВР передбачено виключний перелік випадків звільнення туроператора від відповідальності якщо: невиконання або неналежне виконання умов договору на туристичне обслуговування сталося з вини туриста; невиконання або неналежне виконання умов договору на туристичне обслуговування сталося з вини третіх осіб, не пов'язаних із наданням послуг, зазначених у цьому договорі, та жодна зі сторін про їх настання не знала і не могла знати заздалегідь; невиконання або неналежне виконання умов договору на туристичне обслуговування сталося внаслідок настання форс-мажорних обставин або є результатом подій, які туроператор (турагент) та інші суб'єкти туристичної діяльності, які надають туристичні послуги, включені до туристичного продукту, не могли передбачити.

При розгляді справ зазначеної категорії судам також слід враховувати положення ч. 2 указаної норми, за якою до договору на туристичне обслуговування застосовуються загальні положення договору про надання послуг, якщо інше не передбачено законом.

У ст. 901 ЦК визначено, що за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. Положення цієї глави можуть застосовуватися до всіх договорів про надання послуг, якщо це не суперечить суті зобов'язання.

Згідно зі ст. 902 ЦК виконавець повинен надати послугу особисто. У випадках, установлених договором, виконавець має право покласти виконання договору про надання послуг на іншу

особу, залишаючись відповідальним у повному обсязі перед замовником за порушення договору.

У п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 квітня 1996 р. № 5 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» роз'яснено, що угода, укладена громадянином всупереч установленим правилам безпосередньо з неуповноваженим працівником підприємства побутового обслуговування про особисте виконання ним роботи без відповідного оформлення, не породжує прав і обов'язків між громадянином та цим підприємством і не може бути підставою для покладення на останнє відповідальності за невиконання такої угоди, втрату або пошкодження майна.

Згідно із п. 4 ч. 2 ст. 24 Закону № 324/95-ВР суб'єкти туристичної діяльності зобов'язані надавати туристам необхідну і достовірну інформацію про туристичні послуги, права, обов'язки та правила поведінки туристів (екскурсантів), умови страхування, порядок відшкодування завданих збитків, умови відмови від послуг, правила візового митного режиму, перетинання державного кордону та іншу інформацію, передбачену цим Законом.

Зокрема, відповідно до п. 3 ч. 4 ст. 20 цього Закону в договорі на туристичне обслуговування зазначається готель та інші аналогічні засоби розміщення, їх місце розташування, категорія, а також відомості про підтвердження відповідності послуг готелю встановленим вимогам, строк і порядок оплати готельного обслуговування.

Відмовляючи в задоволенні позову П.Г.О. та П.М.О. до ТОВ «С.-Т.» про відшкодування матеріальної й моральної шкоди, Автозаводський районний суд м. Кременчука Полтавської області обґрунтовано виходив із того, що перед укладенням договору на туристичне обслуговування позивачів повідомили, що пляж біля готелю муніципальний, з чітко вираженими відливами, під час відливів вхід у воду здійснюється з пірса. Туроператор запропонував їм обрати альтернативний варіант, але позивачі обрали саме цей готель (ухвала Верховного Суду України від 8 липня 2009 р. у справі № 6-23018св08).

У теорії права дискутується питання про те, чи застосовуються положення Закону № 1023-ХІІ при відмові туриста від послуг, оскільки при цьому відсутня туристична послуга як така.

На наш погляд, слід виходити із визначених законодавцем понять «замовник» і «виконавець» (зазначена ст. 901 ЦК). Тобто, якщо фізична особа уклала договір на туристичне обслуговування,

між цією особою і туроператором виникли правовідносини, які регулюються Законом № 324/95-ВР, і складовою частиною цих відносин є зміна умов договору, його розірвання (відмови від виконання), невиконання або неналежне виконання (ст. 20 Закону № 324/95-ВР).

Отже, на правовідносини між туристом і туроператором у разі відмови туриста від отримання туристичного продукту розповсюджується дія Закону № 1023-ХІІ.

Страхування

В Аналізі судової практики розгляду цивільних справ, що виникають із договорів страхування, проведеному Верховним Судом України у 2011 р., зроблено висновок про те, що Закон № 1023-ХІІ не поширюється на правовідносини, які випливають із Закону від 1 липня 2004 р. № 1961-ІV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі — Закон № 1961-ІV), та на правовідносини з добровільного майнового страхування відповідно до Закону України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР «Про страхування» (далі — Закон № 85/96-ВР).

З урахуванням висновків, викладених у рішенні Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 р. у справі № 1-26/2011 (справа про захист прав споживачів кредитних послуг), висловлюємо таку правову позицію.

Страхування — це окремих вид договірних зобов'язань.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 979 ЦК за договором страхування одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору. Тобто договір страхування — це двосторонній, оплатний, строковий, консенсуальний договір. Це договір про надання послуги та на користь третьої особи.

Згідно зі ст. 1 Закону № 85/96-ВР страхування — це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

За змістом преамбули цей Закон регулює відносини у сфері страхування і спрямований на створення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та фізичних осіб.

Аналіз указаних норм дає підстави для висновку, що договір страхування — це договір про фінансову послугу, яка відноситься до небанківського сектору.

Відповідно до ст. 5 Закону № 85/96-ВР страхування може бути добровільним (наприклад, страхування життя, страхування майна) або обов'язковим.

За ст. 6 зазначеного Закону страхування життя — це вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку. Умови договору страхування життя можуть також передбачати обов'язок страховика здійснити страхову виплату у разі нещасного випадку, що стався із застрахованою особою, та (або) хвороби застрахованої особи. У разі, якщо при настанні страхового випадку передбачено регулярні послідовні довічні страхові виплати (страхування довічної пенсії), обов'язковим є передбачення у договорі страхування ризику смерті застрахованої особи протягом періоду між початком дії договору страхування та першою страховою виплатою з числа довічних страхових виплат. В інших випадках передбачення

ризик смерті застрахованої особи є обов'язковим протягом всього строку дії договору страхування життя.

З урахуванням того, що діяльність страховика підпадає під визначення послуги і виконавця, що містяться в ч. 1 ст. 1 Закону № 1023-ХІІ, то у разі, якщо договір страхування спрямований на задоволення особистих потреб застрахованої фізичної особи, такі правовідносини регулюються Законом № 1023-ХІІ в частині, не врегульованій спеціальним законом.

Цей висновок стосується й договорів майнового страхування, де страхувальниками є фізичні особи, а відносини спрямовані на захист особистих майнових інтересів страхувальника або іншої особи, що визначена у договорі, шляхом задоволення майнової потреби страхувальника, яка виникає або може виникнути після настання певних подій.

Таку позицію займають і органи виконавчої влади. Так, у Плані заходів щодо реалізації Конвенції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні, що затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 січня 2010 р. № 135-р, вказано, зокрема, про необхідність внесення змін до Закону № 85/96-ВР.

22 травня 2012 р. Верховна Рада України у першому читанні прийняла законопроект від 19 грудня 2011 р. № 9614, яким запропоновано прийняти Закон «Про страхування» у новій редакції. Мета законопроекту — адаптувати законодавство України у сфері страхування до законодавства Європейського Союзу.

*Закінчення буде опубліковане
в наступному номері*

Вийшов друком збірник РІШЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Випуск 2(25) 2012

У збірнику опубліковано 33 судових рішення в адміністративних, господарських, кримінальних і цивільних справах, розглянутих Верховним Судом України протягом певного періоду.

Кожне рішення супроводжується правовою позицією. Рішення систематизовані за формами судочинства, галузями законодавства та категоріями справ.

**Збірник можна придбати у видавництві «Істина» за адресою:
вул. Сирецька, 38, м. Київ-73, 04073
Телефони: (44)468-3131; 468-0999; 468-5973.
e-mail: istina_kniga@ukr.net**